

Benke György

Egy virágkor pedagógusai

A Sárospataki Református Kollégium öt évszázadot magába foglaló történetének éppúgy, mint magyar népünk történetének, megvoltak a maga kiemelkedő időszakai és „gyászévtizedei”. Fundálása óta minden évszázadban küzdenie kellett a megmaradásért, a túlélésért; de vissza-visszatérően fellobbant és lobogva égett „három fáklója” – hit, haza, emberség –, amely saját régióján túlsugározva megújulást, szellemi-lelki megelevenedést adott nemcsak az egyháznak, hanem az ország népének is.

Kollégiumunk 20. századi virágkora 1931-1952 között volt. Még éltek és meghatározói voltak a kollégiumnak, a diákéletnek azok az évszázados hagyományok, amelyek a pataki iskolának nemcsak színt adtak, hanem alapot is a megmaradásra és továbbélésre az ismétlődő nehéz gazdasági viszonyok között: a legáció, a mendikáció, a szupplikáció. Olyan „öszöntőrendszer” volt ez, amely diákok százainak tette lehetővé a tanulást mind a gimnáziumban, mind a teológián (sőt a tanítóképzőben is). Különösen sokat jelentett ez azoknak a határon túlról (Felvidékről, Kárpátaljáról) átjött vagy itt rekedt diákoknak, akiknek éveken át ez volt az egyetlen forrásuk, amelyből fedezhették tanulási és kollégiumi költségeiket. Másrészt ebben az időszakban bontakozott ki a diákéletet meghatározó internátusi hálózat. Ez lehetővé tette, hogy az ének-zene tanítása és a testnevelés művelése „melléktantárgyi” minősítésén messze túlnöve a kollégiumi nevelés egyik meghatározó eszközévé vált, és a különböző versenyek révén országosan öregbítette az iskola hírnevét.

Református keresztyén hitünknek egyik alappillére az a hitvallás, amelyet I. Rákóczi György vezéregéje is kifejez: „Non est currentis, neque volentis, sed miserentis Dei” (Róm 9,16), vagyis „nem a mi érdemünk, hanem Isten kegyelme minden áldás forrása”, de azoknak is köszönettel tartozunk, és meg kell adni a tiszteletet, akik eszközök voltak az áldásokat osztó Isten kezében.

Ebben a könyvben azokra emlékezünk, akik a virágkorban a pataki kollégium gimnáziumának és teológiai akadémiájának tanárai voltak. Egy-egy iskolának szellemiségét, oktatói színvonalát, nevelői lelkeségét a tanárok adják meg. Patakon mindig különös gonddal válogatták össze a tantestületet. Az oklevél bemutatása nem volt elég az állás elnyeréséhez. Úgy gondoskodtak az utánpótlásról, hogy saját diákjai közül vagy maga az iskola választotta és nevelte ki magának a tanárokat, vagy ha ismeretlen pedagógus jelentkezett egy-egy megüresedett állás betöltésére, egy év próbaidőre kapott megbízást, hogy jól ismerje meg az újonnan jött iskolát, és az iskola az új tanárt. Ha teljesültek a kölcsönös elvárások, egy év után véglegesítették. Ha nem, a próbaidő kitöltése után új munkahely után kellett néznie. Tárczy Árpád igazgató így adta tudtára az ilyen tanárnak a kar döntését: „Kedves Kollega, úgy tűnik, az Úristen más-hol tette le a kenyeredet.” A tanári kar tagjai különböző egyéniségek voltak, más és más talentumokat kaptak, sőt – ami a gimnáziumi tanárokat illeti –, világnézetük is különbözött, de alapos szakmai ismeretük és a kollégium iránti szeretetük közös volt. Így lehetett eredményes munkájuk, és járulhattak hozzá az

iskola felvirágoztatásához. Korszakunk tanári karát minősíti, hogy 14-en voltak közülük Eötvös-kollégisták. Olyan indítást kaptak ott a tudományos igényességre, amely később is meghatározta tanári munkájukat.

20. századi „Mohácsunk”, a trianoni trauma után Sárospatak egyszerre határszélre került, elvesztette vonzaskörének nagy részét: a Felvidéket, Kárpátalját. A régió másik nagy városa, Kassa is határon túlra került, így szükségszerűen bekövetkezett Miskolc központosítása. Oda került át Eperjesről a jogakadémia, s a pataki jogakadémiának is a központi és fejlődő Miskolcra kellett 1923-ban költöznie, hogy azzal összevonva működjek tovább. Sárospatak jelentősége, „régisége” úgy tűnt, egyre alább száll, és múlttá válik. Az isteni gondviselés azonban most is támasztott olyan férfiakat, akiknek munkálkodása folytán a megcsonkított nemzet magához tért, és országunk nemcsak megmaradt, de fejlődésnek indult. A közoktatás terén gr. Klebelsberg Kunó munkálkodása nemcsak újra indította az iskolák munkáját, hanem új korszakot teremtett. Tudatosan a vidék felé fordult, és falusi, tanyasi iskolák ezreit támasztotta fel vagy teremtette meg. A nagy múltú katolikus iskolákat (pl. Pannonhalmát) felvirágoztatta, és az arányosságot és méltányosságot szem előtt tartva a református Sárospatakat sem hagyta értékét veszíteni.

A 20-as évek végén valóban nagy lendülettel fejlődésnek indult a Főiskola – ahogyan akkor nevezték a kollégiumot. Kormányzati segítséggel olyan építkezés, modernizálás indult meg, amely elindította a pataki iskola felvirágzását. Ehhez nagymértékben hozzájárult Elekes Imre fáradhatatlan és szervezésben is kimagasló munkálkodása, akit 1927-ben választott meg gimnáziumi igazgatóul a Főiskola Igazgatótanácsa. Az alábbi felsorolás jól érzékelteti azt a fejlődést, amely – a háború utáni egy-két évet kivéve – végig, az iskola államosításáig tartott. Erre az időre esik a kollégium gimnáziumi szárnya második emeletének megépítése, az egész épület modernizálása (fűtés, vízvezeték ki-

építése), szakelődői termek létesítése, a főépületben teológus internátus kialakítása, az Imaterem belső berendezésének megújítása, a Mudrány-étkező megnagyobbítása, az iskolai korház kibővítése, a tornacsarnok modernizálása, a csónakház létesítése, területvásárlás internátusoknak, az iskolakert rendezése, szobrok felállítása, a Mudrány utca (a mai Táncsics Mihály utca) megépítése. Ekkor került újra egyházi kezelésbe az időközben államivá lett tanítóképző. És mindehhez jött az Angol Internátus megépítése, amely új korszakot hozott a gimnázium életében. Ezzel együtt járt, hogy Angliából érkeztek tanárok Patakra, akik nemcsak az angol nyelv hathatós oktatásában voltak segítségül, de az angol kultúra és az angol „college” szellem közvetlen megismerésében is. Elekes Imre így szólt az akkor induló pedagógiai programról: „Legújabb reformja gimnáziumunknak, amely a pap- és tudósképzés előiskolájául továbbra is meghagyja ugyan a klasszikus gimnáziumot, de emellett olyan gimnáziumi ágazatot is nyitott, amelynek kettős tengelye a második modern nyelv és a sport, olyan fejlődés lehetőségeit rejti magában, mely következményeiben ma még alig látható. Az angol gimnáziumi ágazat a protestáns világhatalmakkal való belső kapcsolódás lehetőségét munkálja. Két fókusz: az egyén boldogulásának fokozott biztosítása a mai élet követelményei alapján; és egész életének beleszővődése annak a nemzeti érdekek szolgálatába, amely érdek ma mindennél elébb való és fontosabb.” Hogy ez nem maradt pusztán terv, a tanári karnak, a tanárok e célért elkötelezett munkájának köszönhető.

Az Angol Internátus létrehozása mögött volt egy egyháztársadalmi szempont is, biztosítani kellett, hogy a református vagy protestáns felsőbb társadalmi osztályhoz tartozó családok megtalálják az igényüknek megfelelő elhelyezést és ellátást gyermekeik számára, és nem kelljen őket a már jól működő katolikus intézményekbe adni. Az új internátus létesítése és a felsőbb társadalmi osztályokból

származó diákok befogadása nem csorbította a kollégium hagyományos elkötelezettségét, a tehetséges, de szegény sorsú diákok számára továbbra is biztosította a tanulást. Az Angol Internátusba „beépítették” ezt az elkötelezettséget. Az internátusban minden évben helyet kapott bizonyos számú „tehetségvizsgálás”, azaz olyan jó képességű falusi diák, akik ingyen lakhattak ott, és – tovább éltetve az évszázados hagyományt – korrepetálták, tanulásukban segítették az erre rászoruló, több esetben „főúri” diáktársaikat. A kollégiumban tudatosan és módszeresen folyt a tehetségekutatás. A tanárok közül többen elkötelezetten végezték ezt a munkát, hisz maguk is így kerültek a pataki iskolába, és lettek annak tanárai. A teológián Szabó Zoltán volt ennek odaadó munkálója, aki falusi tanító édesapjától örökségképpen hozta ezt az elkötelezést. A gimnáziumban Harsányi István nemcsak buzgó mozgatója lett a tehetségekutatásnak, hanem teoretikusa is. Kisebb-nagyobb cikkek, tanulmányok jelentek meg tollából, később pedig országos szinten is a tehetségekutatás apostola lett. Más kezdeményezése is volt a pataki kollégiumnak, amely erősítette a kapcsolatot a diákság jelentős részének gyökerét jelentő faluval és falusi emberekkel. A népfőiskolai mozgalom része volt annak a társadalmi megújulásnak, ami a trianoni traumából újrakezdő nemzetet, annak számos alkotóját, a földművelő réteget – a gazdatársadalmával és a parasztsággal együtt – önazonosságának keresésére és öntudatára ébresztette. A pataki tanárok mellett – Szabó Zoltánt, Újszászy Kálmánt, Rácz Istvánt, Harsányi Istvánt, Szabó Ernőt említjük is meg ezek közül – országosan ismert közgazdászok, írók és művészek voltak előadói a népfőiskolának. Újra csak néhány név ezek közül: Turi Sándor, Móricz Miklós, Képes Géza, Veres Péter, Illyés Gyula. Itt említjük meg a pataki teológiai specialitást, a faluszemináriumot. A faluszemináriumi munka a 30-as évek elején indult, amikor a gazdasági válság idején a földművelésből élő falu lakossága súlyos

helyzetbe került. Újszászy Kálmán diákjai kérésére és kívánságára indította el ezt a szemináriumot, amelynek elméleti alapja volt a szociológia, gyakorlati része pedig a szociográfia. A Pesten nevelkedett Újszászy Kálmán Patakon a falu felé fordult, Borsod, Abaúj-Torna és Zemplén megyék zömében kis falvai felé, ahová a Patakon képzett lelképásztorok és tanítók kikerültek. A falukutatásról és falunevelésről megjelenő tanulmányai szakszerű eligazítást adtak diákjainak, mit nézzenek, mit lássanak a falvakban (az akkor még divatos, hazug falusi romantikát bemutató népszínművek ellenében). A magyar falu valódi problémáit igyekeztek megismerni és megismertetni. A faluszemináriumi munka szükségszerű része volt a kiszállások megszervezése, a szociográfiai és néprajzi adatok gyűjtése, a falu fényképezése. Innen visszanézve különös értéket kap az akkor végzett munka, hisz az a falu, ami akkor volt, ma már nincs sehol. A kollégiumi Tudományos Gyűjtemények Adattárának jelentős anyaga ennek a szervezett munkának a gazdag dokumentációs gyűjteménye.

A kollégium mindig nyitott volt a nemzeti, társadalmi, egyházi életünket érintő kérdések és azokban megújulást, haladást hozó eszmék iránt. A teológiai tanári kar kicserélődött a két világháború között. Ez teológiai szemléletváltást is jelentett: a racionalizmus és a liberalizmus teológiáját Patakon is felváltotta a jobbára Karl Barth nevével fémjelzett „Ige teológiája”. A kollégium kegyességi gyakorlatában ez magával hozta, hogy – a hétkezdő áhítatok mellett – a teológus ifjúsági összejövetelek áhítatokkal kezdődtek; a cserkész-összejövetelekhez, sőt kirándulásokhoz is hozzátartozott az imádság, a bibliaolvasás. A háború utáni években heti rendszerességgel voltak bibliaórák az internátusokban, a kisebb diákoknak, az általános iskolásoknak (néhány évig ez az iskolatípus is elindult a kollégium keretein belül) vasárnapi iskolai csoportok szerveződtek, ezeknek vezetői a nagyobb diákok, gimnazisták, teológusok voltak. A kollégiumon belül csendesnapok és

evangélizációk ébresztették az ifjúságot, éppen úgy, ahogy a gyülekezetekben. Természetesen vitákkal is jártak ezek, de áldásokat is maguk mögött hagytak, s ébren tartották a lelki elevenséget.

A 40-es évek végén elindult a főépületben levő teológus internátus modernizálása. A régi olajos padlók helyett parketta került a szobákba, új ajtók, ablakok, bútorok nevelték nagyobb igényességre a diákokat, a leendő lelkipásztorokat. Nem kis segítséget kapott mindehhez a kollégium az amerikai testvér-intézetétől, a holland hátterű Hope College-től (USA, Michigan) így a külső megújulásban meg is előzte a hazai teológiákat. Ez a külső-belső megújulás nem fért bele az akkori „népi demokrácia” egyházpolitikájába, és ez is hozzájárult a pataki (és pápai) teológia bezárásához. Sem az egyházkerület tiltakozása, sem a Debrecenből visszajövő pataki teológusok provokatív véleménynyilvánítása („Exodus”) nem akadályozhatta meg ezt a felsőbb politikai döntést.

E könyv ötlete, terve a nemrég elhunyt öregdiák, Pólos László szívében, a pataki kollégium iránti hűségében és szeretetében fogant meg. Ő kezdte el az anyag gyűjtését, és keresett munkatársakat kezdeményezése megvalósításához. Tervével egy másik volt pataki diák, Szabó Csaba is azonosult, ők bízták meg e sorok íróját a könyv megszerkesztésével. Mindhárom szerkesztő és mindazok, akik írásukkal hozzájárultak a kötet megjelenéséhez, önzetlenül, a pataki Alma Mater iránti tiszteletből és szeretetből adták munkájukat a vállalkozáshoz. Szíves segítséget adott hozzá Laczkó Gabriella, a pataki Tudományos Gyűjtemények Adattárának vezetője és munkatársa, Bilkay Ruth, valamint könyvtárigazgatója, a közelmúltban elhunyt Szentimrei Mihályné és levéltárosa, Szentimrei Márk. Mivel többen hozzájárultak e könyv megírásához, az életrajzok sem tar-

talmukban, sem formájukban nem egységesek. Vannak tanárok, akik részletes önletrajzot hagytak maguk után; némelyek csak szűkszavú és sablonos formában írták meg azt kötelező penzumként, legtöbbször nem hagytak hátra maga mögött biográfiát. Olyan tanárok is vannak, akikről alig sikerült néhány adatot összegyűjteni. Ezért a hosszabb vagy rövidebb névcikkek nem fontosságot vagy kevésbé fontosságot jelölnek. A tény, milyen nehéz volt némely tanár életéhez és pataki munkájához adatot gyűjteni, megerősítette a szerkesztőkben a kötet megírásának és megjelentetésének szükségességét.

A pataki Tudományos Gyűjtemények gazdag fényképanyagából válogathattunk, hogy könyvünket színesítsük. A pataki archívum képei mellett amatőr fotósok fényképei is bekerültek a kötetbe (Dévai Jenő, Halmi Iván, Szabó Csaba, Várady József). Külön köszönet illeti Kovács Hubát, aki a képanyag végső formába öntésében nyújtott nélkülözhetetlen segítséget.

„Féltétek Istent, és neki adjatok dicsőséget” – fényesedjék ki újra az iskola jelmondata, amikor útjára bocsátjuk a könyvet, amelyben a pataki kollégium 20. századi virágkorának tanáraitra emlékezünk. Hisszük, sokan vannak, akik érdeklődéssel, szeretettel és tiszteltadással veszik kezükbe ezt a kiadványt, hogy emlékezzenek, és hálát adjanak. A történelem Ura – nem először – „visszahozta Patak foglyait” (Zsolt 126,4): újra egyházi iskolaként folytatja munkáját a gimnázium, és újraindult a Teológiai Akadémia. Legyen áldáskérés az a mondat, amivel 1990-ben a kollégium mindhalálig hűséges amerikai barátja és patrónusa, a pataki Teológiai Akadémia tiszteletbeli tanára, M. Eugene Osterhaven befejezte a teológia újraindításakor mondott beszédét: „Sárospatak – vivat, crescat, floreat!” (Sárospatak – éljen, növedjék, virágozzék!)

(Pataki tanáraink (1931-1952), szerkesztették: Benke György, Pólos László, Szabó Csaba, For You Bt., Sárospatak, 2005)